

Araştırma Makalesi

Makine Çevirisinin Metaforlarla İmtihanı: Google Çeviri Örnekleminde Türkçe Deyimler

The Test of Machine Translation with Metaphors: Turkish Idioms in the Google Translate Example

Yahya Kemal BEYİTOĞLU¹

¹ Öğr. Gör. Dr., Adıyaman Üniversitesi Besni Ali Erdemoğlu Meslek Yüksekokulu, yahyakemalbeyitoglu@gmail.com

Öz: Bu çalışma, yapay zekâ tabanlı makine çevirisi (MÇ) sistemlerinin, dilin en soyut ve kültürel katmanını oluşturan metaforik yapılarla karşılaştığındaki başarısını, Google Çeviri özelinde incelemektedir. Deyimler, insan bilişinin temel öğelerinden olan metaforik düşüncenin dilde somutlaştığı alanlardan biridir. Ancak kurallara ve kalıplara dayalı öğrenen MÇ sistemleri için bu yapılar, sözcüklerin birebir anlamlarının ötesine geçmeyi gerektiren gerçek bir “imtihan” niteliğindedir. Çalışmada; metaforik evrensellik, kültürel ve tarihî derinliğe sahip olma gibi yönlerden farklı zorluk seviyelerine sahip Türkçe deyimler, Google Çeviri aracılığıyla İngilizceye çevrilmiş; elde edilen sonuçlar anlamsal opaklık, kültüre özgünlük ve somutlaştırma ölçütlerine göre çözümlenmiştir. “Pireyi deve yapmak”, “iğne ile kuyu kazmak”, “dananın kuyruğu kopmak”, “hık mık etmek”, “havanda su dövmek”, “pire için yorgan yakmak”, “mercimeği fırına vermek”, “yüz surat davul derisi”, “baklayı ağzından çıkarmak”, “dereyi görmeden paçaları sıvamak”, “atı alan Üsküdar’ı geçti”, “lâmı cimi yok”, “gönlünü çalmak”, “kulak asmak”, “ağzı açık ayran delisi”, “burun bükme”, “ağız dil vermemek”, “ağzı açık kalmak”, “evde kalmak”, “her boyaya girip çıkmak” deyimlerinin incelenmesiyle elde edilen bulgular, MÇ sisteminin evrensel metaforlarda ve sık tekrarlanan kalıplarda şaşırtıcı bir başarı sergilerken anlamsal olarak opak ve kültüre özgü ifadelerde metaforu çözemeyerek anlamsız sonuçlar ürettiğini ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Makine çevirisi, metafor, deyim, Google Çeviri, bilişsel dil bilimi

Atıf: Beyitoğlu, Y. K. (2026).
“Makine Çevirisinin Metaforlarla
İmtihanı: Google Çeviri
Örnekleminde Türkçe Deyimler”.
Edebî Eleştiri Dergisi, 10(1): 76-95.

DOI: 10.31465/eeder.1807832

Geliş/Received: 21.10.2025
Kabul/Accepted: 30.01.2026
Yayın/Published: 25.03.2026

Abstract: This study examines the success of artificial intelligence-based machine translation (MT) systems when faced with metaphorical structures, which constitute the most abstract and cultural layer of language, with a specific focus on Google Translate. Idioms are one of the areas where metaphorical thought, one of the basic elements of human cognition, is embodied in language. However, for MT systems that learn based on rules and patterns, these structures are a real “test” that requires going beyond the literal meanings of the words. In this study, Turkish idioms with varying difficulty levels in terms of metaphorical universality and cultural and historical depth were translated into English using Google Translate; the results were analyzed according to the criteria of semantic opacity, cultural specificity, and concretization. The findings obtained by analyzing idioms such as “pireyi deve yapmak,” “iğne ile kuyu kazmak,” “dananın kuyruğu kopmak,” “hık mık etmek,” “havanda su dövmek,” “pire için yorgan yakmak,” “mercimeği fırına vermek,” “yüz surat davul derisi,” “baklayı ağzından çıkarmak,” “dereyi görmeden paçaları sıvamak,” “atı alan Üsküdar’ı geçti,” “lâmı cimi yok,” “gönlünü çalmak,” “kulak asmak,” “ağzı açık ayran delisi,” “burun bükme,” “ağız dil vermemek,” “ağzı açık kalmak,” “evde kalmak,” and “her boyaya girip çıkmak” reveal that while the Metaphorical System (MC) exhibits surprising success in universal metaphors and frequently repeated patterns, it fails to decipher metaphors in semantically opaque and culturally specific expressions, producing meaningless results.

Keywords: Machine translation, metaphor, idioms, Google Translate, cognitive linguistics

Extended Abstract

Language is the window through which a society looks at the world, and metaphors form the most unique patterns of this window. When we say “iğne ile kuyu kazmak (digging a well with a needle)” to describe a situation, we are not only talking about a difficult task; we also activate deep cultural and cognitive codes such as patience, labor, and almost impossible. Such statements show that language is not only a means of communication but also a way of thinking and conceptualizing the world.

Machine translation, which has become the “lingua franca” of the digital age, especially neural network-based systems such as Google Translate, has revolutionized the transfer of information between texts. But the success of these systems depends largely on how standard and “plain” the text is. So how can a machine understand that someone who has been “papucu dama atılan (shoe thrown overboard)” has not actually lost their shoe, but their reputation?

This study focuses on exactly this question: How does the logical and statistical world of machine translation fare against the metaphorical and culturally rich idioms of Turkish? What does this “test” tell us about both the current limits of artificial intelligence and the invisible layers of language?

MT, which is also expressed with terms such as computer translation and computer-assisted translation, is commonly explained in two ways. The first of these is a sub-branch of computational linguistics that investigates the use of software to translate a text or speech from one language (source language) to another (target language); the other is the process of translating any text in the source language into the target language without human intervention (human intervention is only through software to the machine) through a software or application.

As in every field, the development of MT systems has gone through various stages and new methods have been tried. Google Translate, one of the most widely used MT systems in our country and around the world, initially used a statistical machine translation model based on a corpus-based translation method, but switched to a neural machine translation model by the end of 2016. Thanks to this revolutionary development in the MT field, a relative improvement in Google Translate's success has been observed.

The features that make idioms a difficult test for MT systems can be listed as follows:

Semantic Opacity: In the literature, this concept is often discussed together with the concept of semantic transparency. In this context, semantic opacity and transparency refer to the extent to which the meaning of a compound word or phrase can be inferred from its constituent words.

Cultural Specificity: Idioms are closely tied to the customs, beliefs, lifestyles, and values of the nations they belong to. Indeed, understanding many idioms, such as “Ahfeş’in keçisi,” “mürekkep yalamak,” “Bulgurlu’ya gelin gitmek,” requires a certain level of cultural and historical knowledge.

Concretization: Idioms are extremely effective language units for concretizing abstract situations. However, this feature must be reversed for Mt systems. For example, when an MT program logically analyzes the expression “ipe un sermek (spreading flour on a rope)” it cannot make the abstraction behind this action as “refraining from doing the desired task by putting forward some invalid reasons” and may evaluate the expression as a physically meaningless action.

In this study, 20 Turkish idioms with different difficulty levels were translated into English via Google Translate. The meanings of the idioms were compared with Google Translate's suggestions, and the translation results were evaluated as “successful,” “partially successful,” “unsuccessful,” or “completely unsuccessful.” It was observed that Google Translate primarily translated the idioms word for word and, in addition to the word-for-word translation, offered English idiom suggestions that were synonymous with the idiom.

The findings suggest that Google Translate's metaphor challenge yields a mixed result. Like a student, the machine successfully answers questions it has memorized or whose logic is universal, but fails on questions requiring deep understanding and cultural interpretation.

This test of AI systems demonstrates this: Current AI is a massive data-matching engine, but unlike the human mind, it cannot conceptualize the world through bodily and cultural experiences. Therefore, for a

machine, a “ciğerin yanması (burning lung)” is a biological problem; for a human, it's an expression of profound grief.

In conclusion, MT is an invaluable aid in the transmission of knowledge. However, when it comes to metaphorical structures that convey the spirit and wisdom of a language, this technology is still in its infancy. Idioms demonstrate that language is not merely a collection of grammar and vocabulary; it is also the most condensed form of a culture, a history, and a cognitive system. For now, deciphering this metaphorical universe remains the prerogative of human intelligence, intuition, and experience.

Giriş: Makine Çeviri Sistemleri ve Google Çeviri

Dil, bir iletişim ögesi olmanın ötesinde bir toplumun dünya görüşünü, tecrübelerini ve bilgeliğini nesilden nesile aktaran en temel araçtır. Hızla gelişen ve dijitalleşen dünyada ise dilin salt bir iletişim aracı olarak algılanması yönünde bir eğilim gözlemlenmektedir. Bu eğilimin somutlaştığı alanlardan biri de terminolojide makine çevirisi (MÇ) olarak adlandırılan kavramdır.

Bilgisayar çevirisi, bilgisayar destekli çeviri gibi terimlerle de ifade edilen MÇ, yaygın olarak iki şekilde açıklanmaktadır. Bunlardan ilki, bir metin veya konuşmayı bir dilden (kaynak dil) diğerine (hedef dil) çevirmek için yazılım kullanımını araştıran hesaplamalı dil biliminin bir alt dalı; diğeri ise bir yazılım veya uygulama aracılığıyla kaynak dildeki herhangi bir metnin insan müdahalesi olmadan -insan müdahalesi sadece yazılım aracılığıyla makinedir- hedef dile çevrilmesi işlemi biçimindedir (Sadıkov ve Sarıgül, 2021: 193).

Diller arası iletişimin en yaygın aracı olarak çağımızın âdeta “lingua franca”sı hâline gelen MÇ sistemlerinin tarihsel gelişimi ise farklı açılardan değerlendirilmiştir. MÇ fikrinin temellerinin on yedinci yüzyılda René Descartes’in evrensel bir dil oluşturma çabalarına dek uzandığı ya da MÇ çalışmalarının ilk bilgisayarların ortaya çıkmasının hemen ardından başladığı şeklinde farklı olayları başlangıç noktası kabul eden yaklaşımlar ile 1966’da sunulan ALPAC (Otomatik Dil İşleme Danışma Komitesi) raporunu veya yirminci yüzyılın ortasından başlayarak hemen her on yıllık dönemi bu alanda bir dönüm noktası olarak nitelendiren çeşitli görüşler ileri sürülmüştür.¹

Her alanda olduğu gibi MÇ sistemlerinin gelişiminde de çeşitli evrelerden geçilmiş ve yeni yöntemler denenmiştir. Bu bağlamda kural tabanlı çeviri, bütüncü tabanlı çeviri, karma çeviri, nöral çeviri ve etkileşimli çeviri söz konusu yöntemler arasında sayılabilir (Tok, 2020: 398). Ülkemizde ve dünyada yaygın olarak kullanılan MÇ sistemlerinden biri olan Google Çeviri’de ise başlangıçta bütüncü tabanlı çeviri yöntemine dayanan istatistiksel makine çeviri modeli kullanılmış, 2016 sonundan itibaren de nöral makine çeviri modeline geçilmiştir. MÇ alanında yaşanan devrim niteliğindeki bu gelişme sayesinde Google Çeviri’nin başarısında göreceli bir gelişme olduğu gözlemlenmiştir (Barut, 2022: 105). Çünkü istatistiksel makine çeviri modelinde makineler, önceden yüklenmiş kaynaklar ve metinler arasındaki benzerlik oranından hareketle çeviri önerisi sunmaktadır (Tosun, 2023: 501). Nöral makine çeviri modeli ise yapay sinir ağlarıyla insan beynini taklit eden bir yapıya sahiptir (Tok, 2020: 400). Yapay sinir ağları, -beynin bilgi işleme yöntemine benzer şekilde- bir öğrenme sürecinden sonra bilgiyi toplama, hücreler arasındaki bağlantı ağırlıkları ile bu bilgiyi saklama ve genelleme yapma yeteneğine sahip olarak geliştirilmiştir (Kayıkçı, 2014: 33).

Özetle Google Çeviri gibi nöral ağ tabanlı sistemler, metinler arası bilgi aktarımında büyük bir ilerleme kaydetmiştir. Buna rağmen bir makine, “pabucu dama atılan” birinin aslında ayakkabısını değil, itibarını kaybettiğini anlayabilir mi? Başka bir ifadeyle MÇ sistemlerinin

¹ Makine çevirisinin tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için “Makine Çevirisinin Kısa Tarihçesi” (Korkmaz, 2019) adlı çalışmaya bakılabilir.

mantıksal dünyası, Türkçenin metaforik ve kültürel zenginliğiyle dolu deyimleri karşısında nasıl bir sınav vermekte ve yapay zekânın mevcut sınırları ile dilin görünmez katmanları hakkında bize ne söylemektedir? Çalışma, bu sorulara odaklanmakta ve cevap aramaktadır.

1. Kuramsal Çerçeve: Metaforlar ve Deyimler

Metafor kavramı, Türkçe sözlüklerde “eğretileme / iğretileme”, “istiare”, “mecaz”, “kinaye”, “telmih” gibi mecaz ve mecazın türevleriyle karşılanan bir terimdir (Demir ve Karakaş Yıldırım, 2019: 1086-1087) ve genel olarak “aralarında eşdeğerlik ilişkisi kurulan anlamlı öğelerden birini, öteki yerine kullanma sonucu oluşan değişmece türü” şeklinde açıklanmaktadır (İmer, vd. 2011: 112). Fakat bilişsel dil biliminin kurucularından Lakoff ve Johnson’a göre metafor; sadece süslü bir söz sanatı değil, temel bir düşünme biçimidir. Öyle ki soyut bir kavram (hedef alan), somut ve daha tanıdık bir kavram (kaynak alan) aracılığıyla daha kolay anlaşılabilir. Örneğin, TARTIŞMA BİR SAVAŞTIR kavramsal metaforu, “görüşlerini savunmak”, “rakibini alt etmek” gibi ifadelerle günlük dile yansımaktadır (1980: 3-4).

Deyimler; bu kavramsal metaforların dilde donmuş, kalıplaşmış biçimleridir. *Türkçe Sözlük*’te, “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.” biçiminde tanımlanan (TDK, 2011: 651) deyimlerin başka dillere çevirileriyle ilgili sorunlar, çeviri biliminin en temel konularından birini oluşturmaktadır.² Aksoy da deyimleri, başka bir dile çevrilebilip çevrilememe bakımından üçe ayırmaktadır:

1. “Akli sıra”, “çam devirmek” deyimleri gibi özel biçimleri dolayısıyla sözcüğü sözcüğüne çevrilemeyenler ya da sözcüğü sözcüğüne çevrilebildiği halde Türkçedeki kavramı belirtmeyenler.
2. “Delik büyük yama küçük”, “İncir çekirdeğini doldurmamak” deyimleri gibi dilimizde gerçek anlamları dışında kullanıldığından başka dillere de aynı sözcüklerle ve değişmeceli (mecazlı) durumlarıyla çevrilebilenler.
3. “Ağzına lâyk”, “iyi gün dostu” deyimleri gibi dilimizde gerçek anlamlarıyla kullanıldığından başka dile sözcüğü sözcüğüne çevrilebilenler (1989: 463-464).

Bu çerçevede deyimleri, MÇ sistemleri için zorlu bir imtihan hâline getiren özellikler ise şu şekilde sıralanabilir:³

Anlamsal Opaklık (Semantic Opacity): Alan yazınında bu kavram, genellikle anlamsal şeffaflık (semantic transparency) kavramı ile birlikte ele alınmaktadır. Bu bağlamda, anlamsal opaklık ve şeffaflık; bir bileşik sözcüğün veya deyim anlamının onu oluşturan sözcüklerden ne ölçüde çıkarılabileceğini ifade etmektedir (Sherko, 2015: 590). Yani anlamsal opaklık özelliği taşıyan bir deyim anlamının, deyim oluşturan sözcüklerin anlamlarından çıkarılması pek mümkün değildir. Örneğin, “kötü bir duruma düşmek” anlamındaki “hapı yutmak” deyimini oluşturan “hap (ilaç)” ve “yutmak (ağızda bulunan bir şeyi yutağa geçirmek)” sözcüklerinin tek başına taşıdığı anlamlar ile deyim anlamı örtüşmemektedir.

² Bu konuda; “Çeviride Eşdeğerlik Kuramı Bağlamında Deyimler Sorunu: Benim Adım Kırmızı Örneği” (Yalçınkaya, 2020), “Kültürel Farklılıklar ve Çeviri: Türkçe Deyimlerin İngilizce ve Fransızca Çevirileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme” (Hatipoğlu, 2025) gibi çalışmalara bakılabilir.

³ Deyimlerin hem anlamsal hem de biçimsel özellikleri şimdiye kadar Çotuksöken (1988), Aksoy (1989) gibi birçok araştırmacı tarafından ele alınmıştır. Bu çalışmada ise deyimlerin MÇ sistemlerini ilgilendiren yönlerine yoğunlaşmıştır.

Kültüre Özgülük (Cultural Specificity): Deyimler ait oldukları milletlerin âdetlerine, inanışlarına, yaşantılarına, değerlerine sıkı sıkıya bağlıdır.⁴ Nitekim “Ahfeş’in keçisi”, “mürekkep yalamak”, “Bulgurlu’ya gelin gitmek” gibi pek çok deymi anlamak belirli bir kültürel ve tarihî bilgiye sahip olmayı gerektirir. Aynı zamanda pek çok deyim, bir hikâye ya da olaya dayanmaktadır.⁵ Bu durum, deyimlerin “kültüre özgülük” özelliğini daha fazla ön plana çıkararak MÇ sistemlerinin başarısını olumsuz etkilemektedir.

Somutlaştırma (Concretization): Deyimler, soyut durumları somutlaştırmada son derece etkili dil birlikleridir (Şahin, 2009: 2035). Ancak bu özellik, MÇ sistemleri için tersinden işletilmek durumundadır. Örneğin bir MÇ programı, “ipe un sermek” deyimini mantıksal olarak çözümlediğinde bu eylemin ardındaki “geçersiz birtakım nedenler ileri sürerek istenilen işi yapmaktan kaçınmak” soyutlamasını yapamamakta ve deymi fiziksel açıdan anlamsız bir eylem olarak değerlendirebilmektedir.

2. Yöntem ve Çözümleme

Bu çalışmada; metaforik evrensellik, kültürel ve tarihî derinliğe sahip olma gibi yönlerden farklı zorluk derecelerine sahip Türkçe deyimler, Google Çeviri ile İngilizceye çevrilmiş⁶ ve sonuçlar karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Ele alınan deyimlerin anlamları *TDK Güncel Türkçe Sözlük - Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*’nden alınmıştır.⁷ Çalışmayı yöntem bilimsel açıdan desteklemek amacıyla Google Çeviri’nin deyimlerle ilgili çeviri önerileri ekran görüntüleri alınarak örneklendirilmiştir.

Deyim: Pireyi deve yapmak

Anlamı: Önemsiz bir olayı büyütme.

Google Çeviri: Make a mountain of a molehill

Sonuç: Başarılı.

Google Çeviri, deymi oluşturan sözcüklerin birebir karşılığını “turning a flea into a camel” biçiminde vermekle birlikte “daha fazla çeviri” önerisi olarak “to make a mountain of a molehill” ifadesini sunmakta ve aynı zamanda “bire bin katmak”, “habbeyi kubbe yapmak” deyimlerini de bu öneri ile birlikte eş anlamlı olarak aktarmaktadır.⁸ Bu, Google Çeviri’nin “pireyi deve yapmak” ve “make a mountain (out) of a molehill (aptalca veya gereksiz yere önemsiz bir şeyin önemini abartmak)” (Oxford Dictionary of Idioms, 2024: 193) ifadelerinin farklı sözcüklerle aynı anlama geldiğini devasa veri setinden öğrendiğini ve “kalıp” tanımadaki gücünü göstermektedir. Metaforun mantığının (önemsiz bir şeyi abartmak) evrensel olması da çevirinin başarısını artırmıştır.

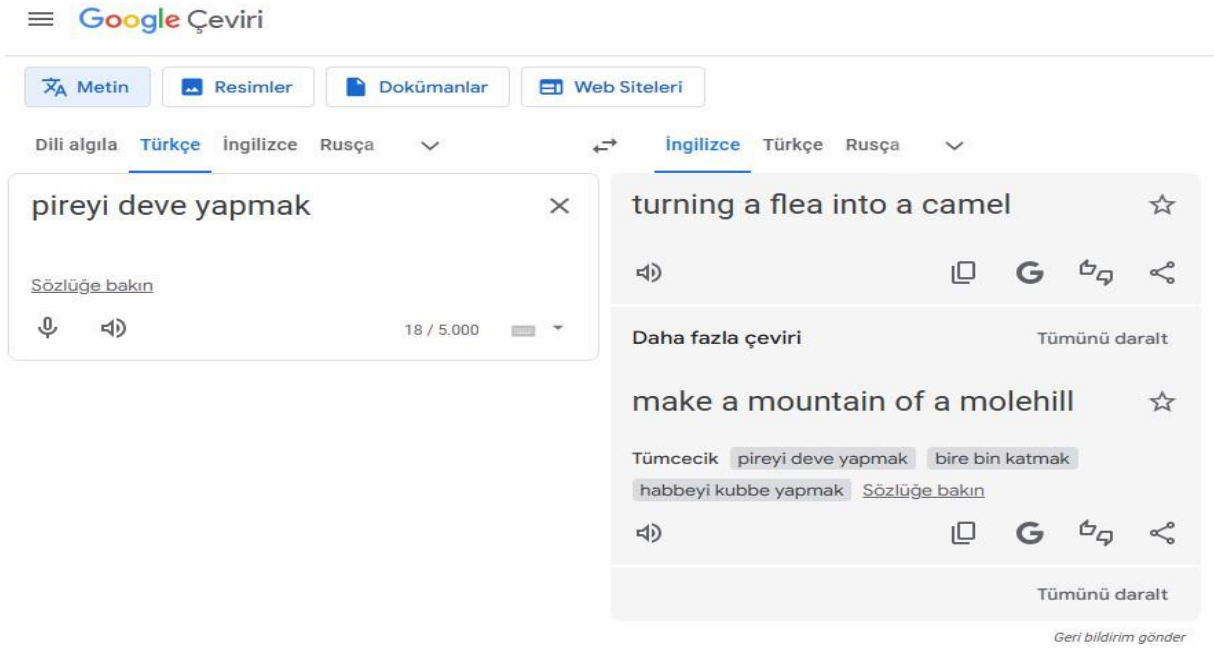
⁴ Deyimlerin kültüre özgülük özellikleri, kültür dil biliminin kültürel kodlar veya kod kültürleri olarak ifade edilen inceleme alanıyla da ilişkilendirilebilir. Bu konuda, “Türkçe Deyimlerde Kod Kültürleri” (Yaman, 2023) adlı çalışmaya bakılabilir.

⁵ Alan yazınında deyimlerin hikâyelerini konu edinen pek çok çalışma yapılmıştır. *İki Dirhem Bir Çekirdek* (Pala, 2002), *Deyimlerin Kısa Hikâyeleri* (Sinan, 2016) gibi eserler bu türden çalışmalara örnek verilebilir.

⁶ Çalışmada ele alınan deyimlerin çevirileri 01.08.2025-05.01.2026 tarihleri arasında <https://translate.google.com/history?sl=tr&tl=en&op=translate&hl=tr> adresinden alınmıştır.

⁷ Çalışmada incelenen deyimlerin anlamları 01.08.2025-05.01.2026 tarihleri arasında <https://sozluk.gov.tr/> adresinden alınmıştır.

⁸ Eş anlamlılık ve varyantlaşma, deyim ve atasözlerinin önemli araştırma konularındandır. *Türkçede Deyim Varyantları ve Eş Anlamlı Deyimler* (Yaman, 2024), “Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki Değişkenlerin Eşdeğerliliği” (2005) bu konuda yapılmış çalışmalara örnek gösterilebilir.

Resim 1. Pireyi deve yapmak

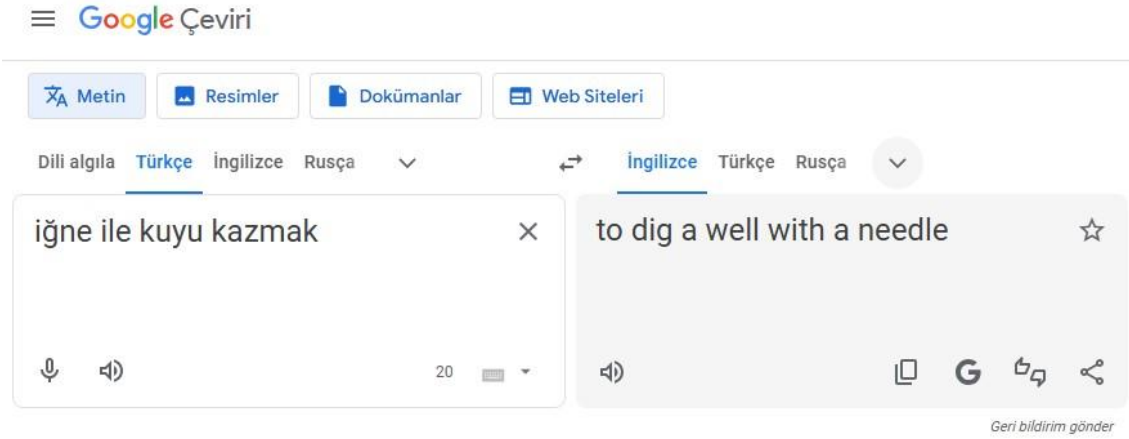
Deyim: İğne ile kuyu kazmak

Anlamı: Yetersiz araçlarla, sürekli ve sabırlı bir biçimde çalışıp çok güç olan veya çok ağır yürüten bir işi başarmaya çalışmak.

Google Çeviri: To dig a well with a needle

Sonuç: Kısmen başarılı.

Google Çeviri'nin imkânsız gibi görünen, zor görevleri betimlemede kullanılan bu deyim anlamlandırmada tam olarak başarılı olduğu söylenemez. Çünkü deyimın İngilizcedeki karşılığı için bir öneride bulunamamıştır. Halbuki İngilizcede “a trip to the sun (gerçekleşmesi imkânsız gibi görünen bir şey)”, “Herculean task (başarmak için çok fazla çaba, güç veya dayanıklılık gerektiren bir görev veya zorluk)” (Langek, 2025: e-kaynak) gibi yaygın olarak kullanılan ve “iğne ile kuyu kazmak” deyimının anlamını çağrıştıran çok sayıda deyim bulunmaktadır. Yine de yaptığı birebir çeviri (to dig a well with a needle), tamamen anlamsız da değildir. Okuyucu, bir iğne ile kuyu kazmanın ne kadar zor ve boş bir çaba olduğunu hayal ederek deyimın anlamını tahmin edebilir. Bu bağlamda, Google Çeviri'nin bu deyimı anlamlandırmadaki kısmi başarısında metaforun anlamsal şeffaflığını korumasının etkili olduğu düşünülebilir.

Resim 2. İğne ile kuyu kazmak

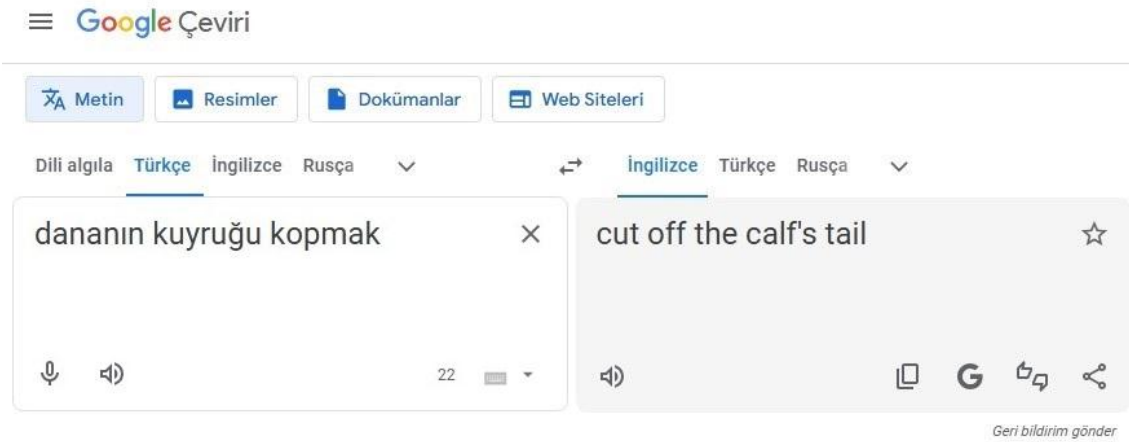
Deyim: Dananın kuyruğu kopmak

Anlamı: Beklenen veya korkulan sonuç gerçekleşmek.

Google Çeviri: Cut off the calf's tail

Sonuç: Başarısız.

Bu birebir çeviri, okuyucuda anlamsız bir imge oluşturabilir çünkü bu çeviriden “beklenen veya korkulan bir sonucun gerçekleşmesi” anlamını çıkarabilmek neredeyse imkânsızdır. Yani makine, deyim ardındaki kültürel bağlantıyı kuramamış ve başarısız olmuştur.

Resim 3. Dananın kuyruğu kopmak

Deyim: Hık mık etmek

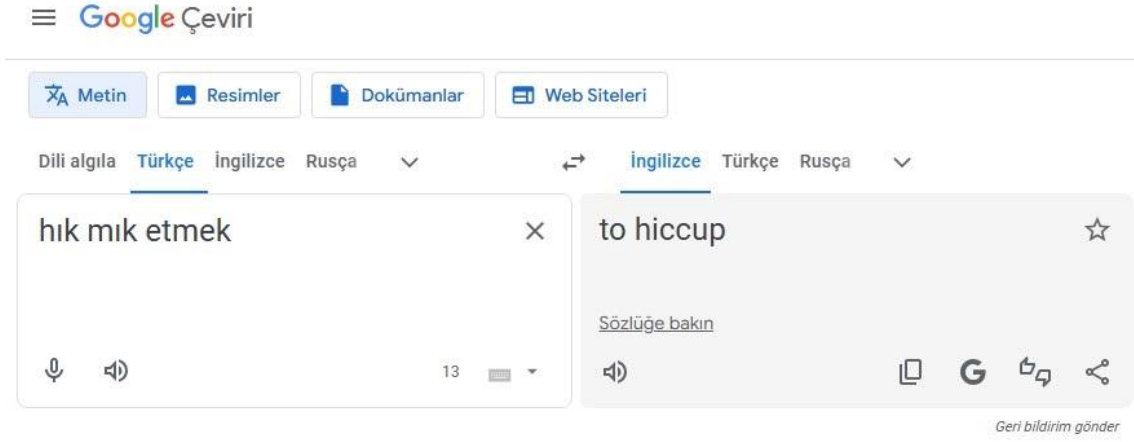
Anlamı: 1. Bir işten kaçınmak için bahaneler ileri sürmeye çalışmak. 2. Sorulan bir soruya açık bir anlamı olmayan, belirsiz cevaplar vermek.

Google Çeviri: To hiccup

Sonuç: Tamamen başarısız.

Makinenin yansıma sözcük ve ikileme içeren bu ifadeyi deyim olarak algılamadığı anlaşılmaktadır. Çünkü Google Çeviri, “hık” sözcüğünden yola çıkarak “(to) hiccup (diyaframın istemsiz spazmı ile çıkan karakteristik ses, hıçkırma)” (The Oxford Dictionary of Current

English, 1993: 413) çevirisini önermiştir. Deyimin anlamıyla bir ilgisi olmayan bu öneri ise tamamen başarısız bir çeviri olarak nitelendirilebilir.

Resim 4. Hık mık etmek

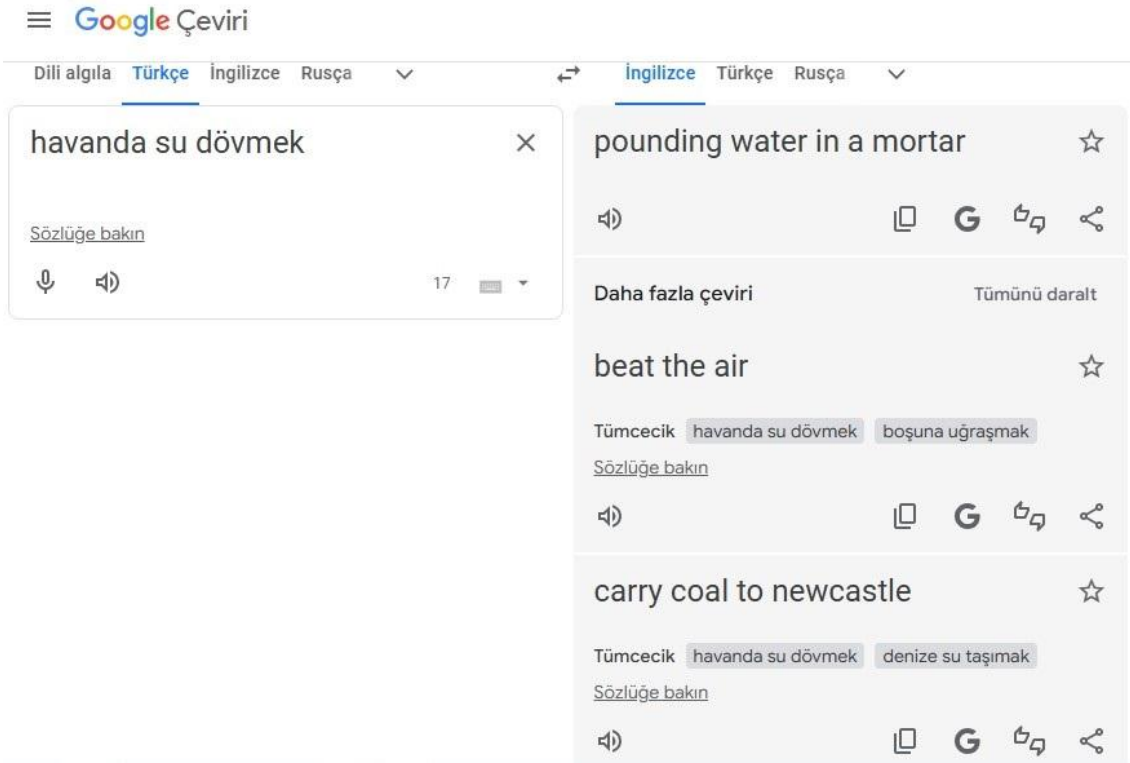
Deyim: Havanda su dövmek

Anlamı: Boşuna uğraşmak.

Google Çeviri: Beat the air / Carry coal to Newcastle

Sonuç: Başarılı.

Google Çeviri, deyimmin birebir karşılığını “to pound water in a mortar” şeklinde vermektedir. Bu çeviriden boşa çabalamak anlamını çıkarmak pek mümkün görünmese de “daha fazla çeviri” önerisi olarak sunduğu “beat the air (boşuna çaba göstermek)” ve “carry coal to Newcastle (gereksiz veya tekrarlayan bir şey yapmak)” (Reverso Dictionary, 2025: e-kaynak) deyimleri durumu kurtarmaktadır. Makine, boşa uğraşmayı ifade eden bu deyimler ile “havanda su dövmek” deyimini anlamsal olarak eşleştirmeyi başarabilmiştir.

Resim 5. Havanda su dövmek

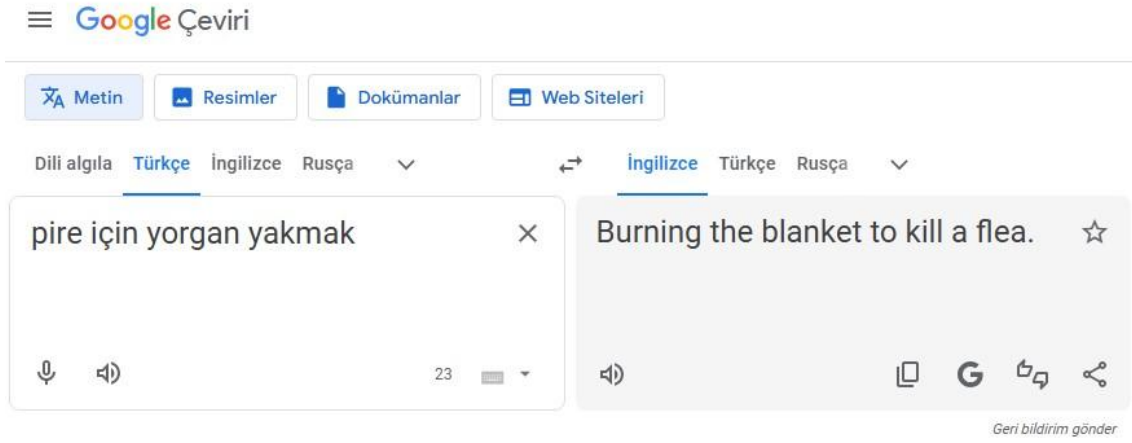
Deyim: Pire için yorgan yakmak

Anlamı: Önemsiz bir durum karşısında kızarak kendisine daha büyük zarar verecek davranışta bulunmak.

Google Çeviri: Burning the blanket to kill a flea

Sonuç: Kısmen başarılı.

Makine deyimini birebir çevirisini yapmıştır. Anlamsal şeffaflığını koruduğu için deyimini içeriğini dolaylı olarak kestirmek mümkündür. Yine de Google Çeviri, “daha fazla çeviri” önerisi olarak bu deyimle eş / yakın anlamlı sayılabilecek “cutt off your nose to spite your face (başkasını dezavantajlı duruma düşürmeye çalışırken kendinizi dezavantajlı duruma düşürebilirsiniz)” (Oxford Dictionary of Idioms, 2024: 202) gibi bir deyimi sunabilseydi tamamen başarılı sayılabilirdi.

Resim 6. Pire için yorgan yakmak

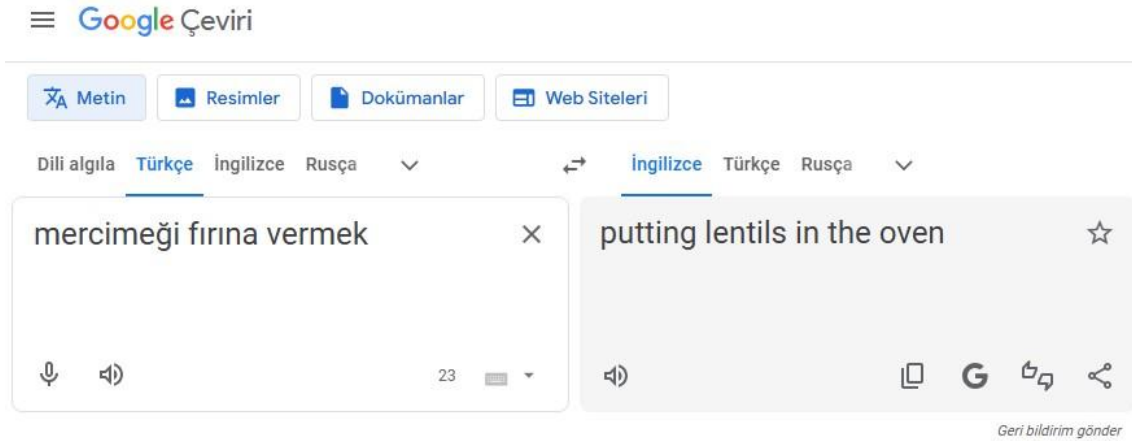
Deyim: Mercimeği fırına vermek

Anlamı: Kadınla erkek gizlice aşk ilişkisi kurmak.

Google Çeviri: Putting lentils in the oven

Sonuç: Başarısız.

“Mercimeği fırına vermek” anlamsal olarak opak ve kültüre özgülük oranı yüksek bir deyimdir. Google Çeviri, bu deyimı birebir çevirme yoluna giderek başarısız olmuştur. Çünkü deyimı oluşturan sözcüklerin anlamından “gizli bir aşk ilişkisi yaşamak” sonucuna ulaşmak mümkün değildir.

Resim 7. Mercimeği fırına vermek

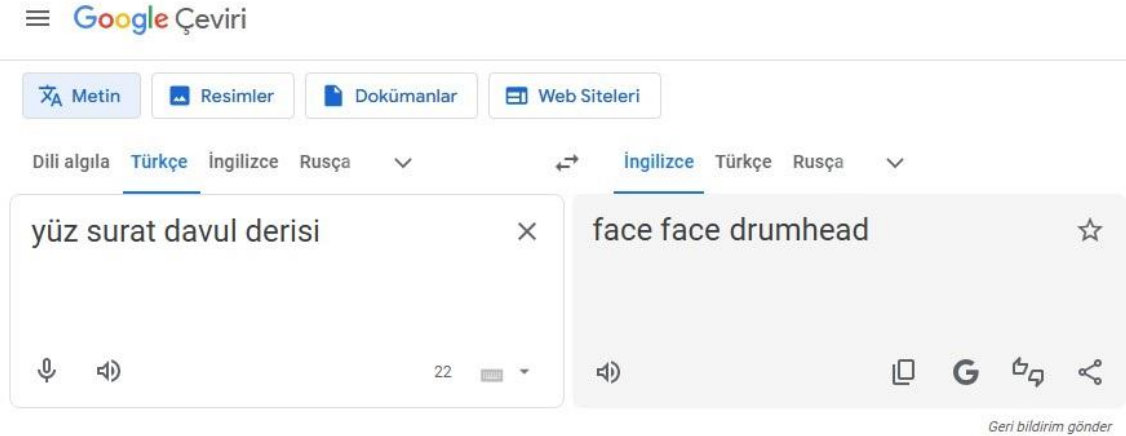
Deyim: Yüz surat davul derisi

Anlamı: Utanması olmayanlar için söylenen bir söz.

Google Çeviri: Face face drumhead

Sonuç: Tamamen başarısız.

Türkçede eş anlamlı olarak kullanılan “yüz” ve “surat” sözcüklerinin bu deyimde geçmesi, Google Çeviri’nin birebir çeviri yapamamasına yol açmıştır. Makine, bu ifadenin bir deyim olduğunu algılayamamış ve tamamen başarısız olmuştur.

Resim 8. Yüz surat davul derisi

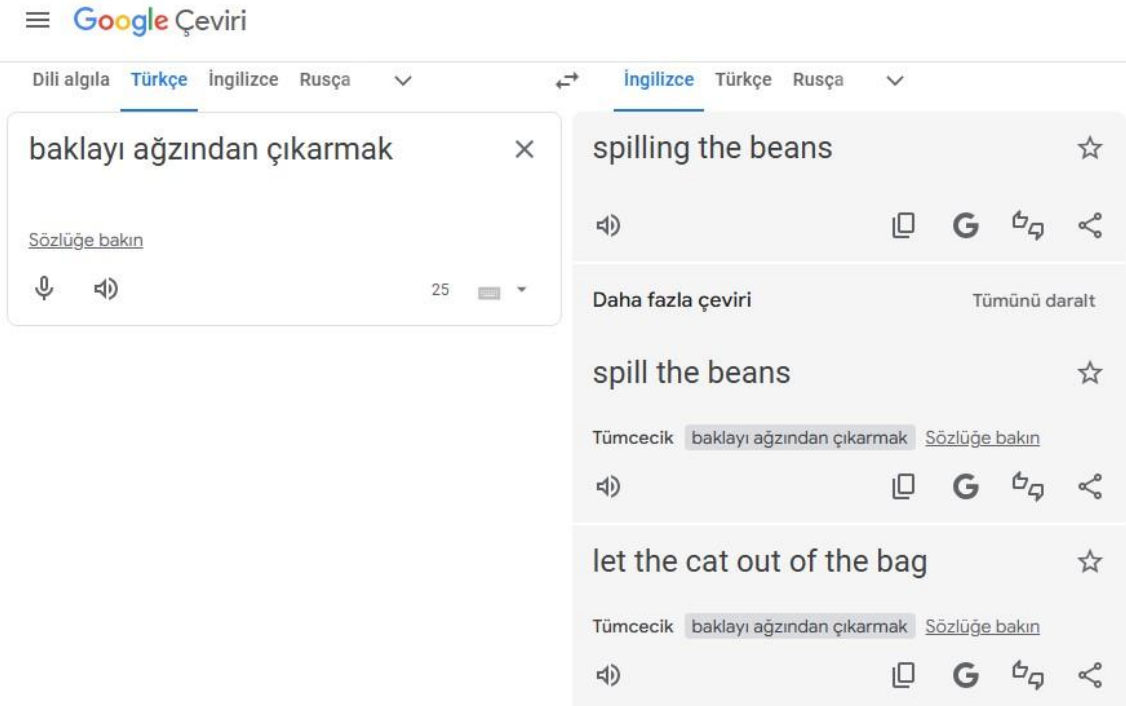
Deyim: Baklayı ağzından çıkarmak

Anlamı: Açık söylemekten kaçındığı bir sorunu sonunda açıklamak.

Google Çeviri: Let the cat out of the bag

Sonuç: Başarılı.

“Baklayı ağzından çıkarmak” bir olaya dayanan, kültüre özgü ve anlamsal şeffaflığı olmayan deyimlerdendir. Makine, deyimini birebir çevirisini “spilling the beans” biçiminde yapmıştır. “Daha fazla çeviri” önerisi olarak “spill the beans (bir kasıt olmadan veya dikkatsizce gizli bilgileri ifşa etmek)” (Oxford Dictionary of Idioms, 2024: 272) ve “let the cat out of the bag (dikkatsizlikle veya yanlışlıkla bir sırrı açığa çıkarmak)” (Oxford Dictionary of Idioms, 2024: 47) deyimlerini önererek bu deyimini çevirisinde başarılı olmuştur.

Resim 9. Baklayı ağzından çıkarmak

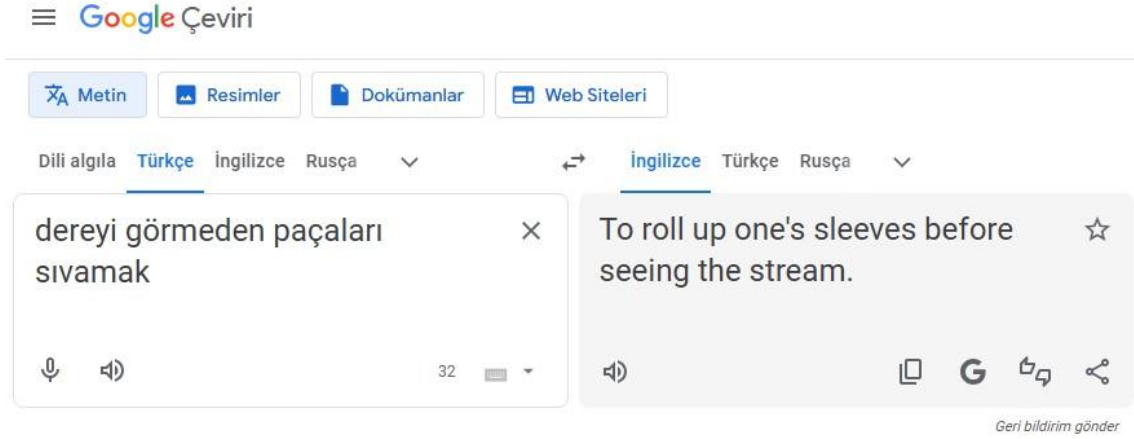
Deyim: Dereyi görmeden paçaları sıvamak

Anlamı: Gerektiğinden çok önce veya henüz ortada hiçbir şey yokken hazırlanmaya kalkışmak.

Google Çeviri: To roll up one's sleeves before seeing the stream

Sonuç: Kısmen başarılı.

Her ne kadar “count your chickens (henüz gerçekleşmemiş bir şeyi kesinmiş gibi ele almak)” (Oxford Dictionary of Idioms, 2024: 63) gibi bir karşılık önerememiş olsa da “dereyi görmeden paçaları sıvamak” deyimini, anlamsal şeffaflığını koruduğu için Google Çeviri’nin yaptığı “to roll up one's sleeves before seeing the stream” çevirisi kısmen başarılı sayılabilir.

Resim 10. Dereyi görmeden paçaları sıvamak

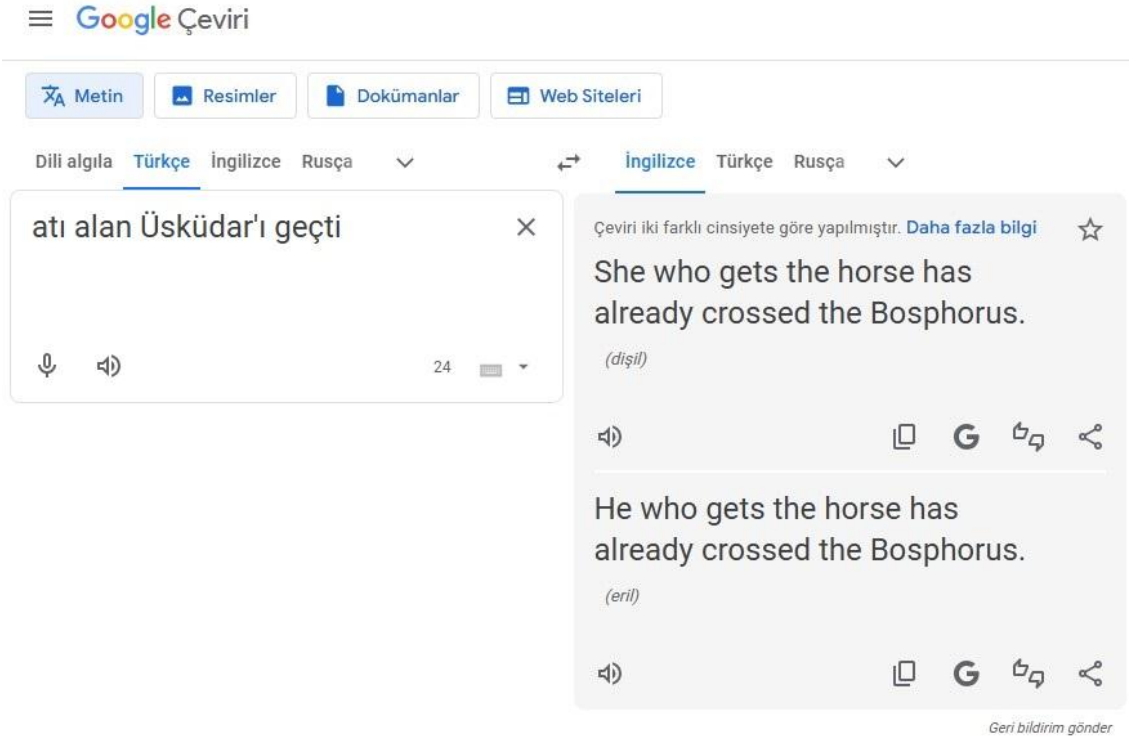
Deyim: Atı alan Üsküdar’ı geçti

Anlamı: Fırsatın kaçırılıp artık yapılacak bir şeyin kalmadığını anlatan bir söz.

Google Çeviri: She / he who gets the horse has already crossed the Bosphorus

Sonuç: Başarısız.

Google Çeviri; hikâyesiyle ilgili çeşitli rivayetlerin anlatıldığı bu, kültüre özgü deyimini anlamlandıramamıştır. Deyimi oluşturan sözcüklerin anlamlarından hareketle “fırsat kaçtı, artık çok geç” sonucuna ulaşmak da mümkün değildir.

Resim 11. Atı alan Üsküdar'ı geçti

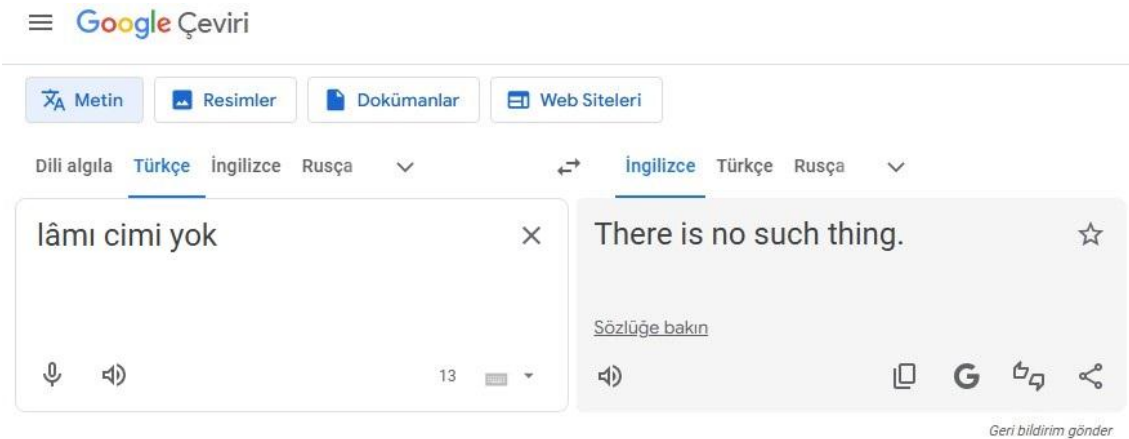
Deyim: Lâmi cimi yok

Anlamı: “Değişmez, kesin, başka yolu yok” anlamında kullanılan bir söz.

Google Çeviri: Çeviri önerisi sunamamıştır.

Sonuç: Tamamen başarısız.

Makine, “lâmi cimi yok” deyimini için “there is no such thing (böyle bir şey yok)” bildirimini vermektedir. Google Çeviri’nin anlamsal olarak opak ve tamamen kültüre özgü bazı deyimler için herhangi bir çeviri önerisi sunamadığı da gözlemlenmiştir. Bu örnekte olduğu gibi Google Çeviri’nin herhangi bir çeviri yapamadığı sonuçlar tamamen başarısız olarak değerlendirilebilir.

Resim 12. Lâmi cimi yok

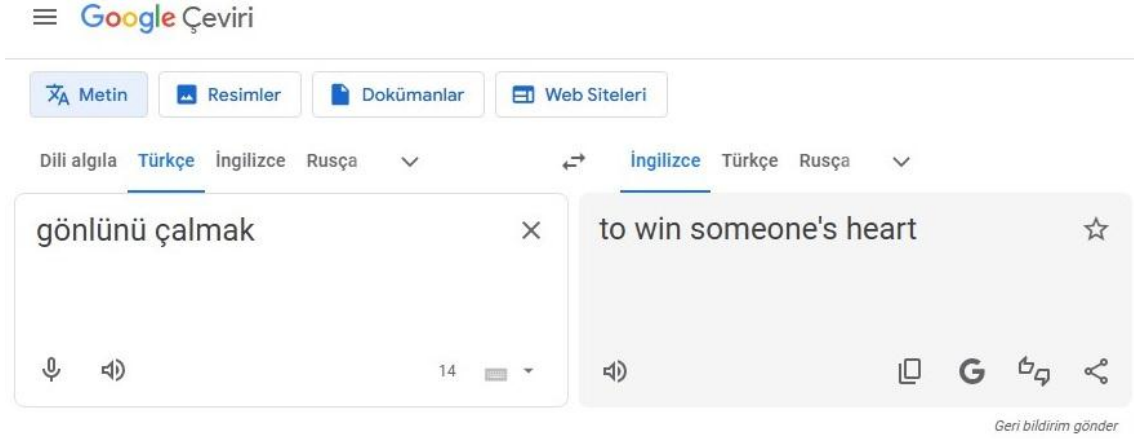
Deyim: Gönlünü çalmak

Anlamı: Kalbini çalmak, sevgisini kazanmak, kendine âşık etmek.

Google Çeviri: To win someone's heart

Sonuç: Başarılı.

Google Çeviri, Türkçeye özgü olan “gönül” sözcüğüyle kalıplaşmış “gönül çalmak” deyimini başarıyla çevirmiştir. Nitekim makinenin önerdiği “birinin kalbini kazanmak” anlamı ile deyimmin anlamı tam olarak örtüşmektedir.

Resim 13. Gönülünü çalmak

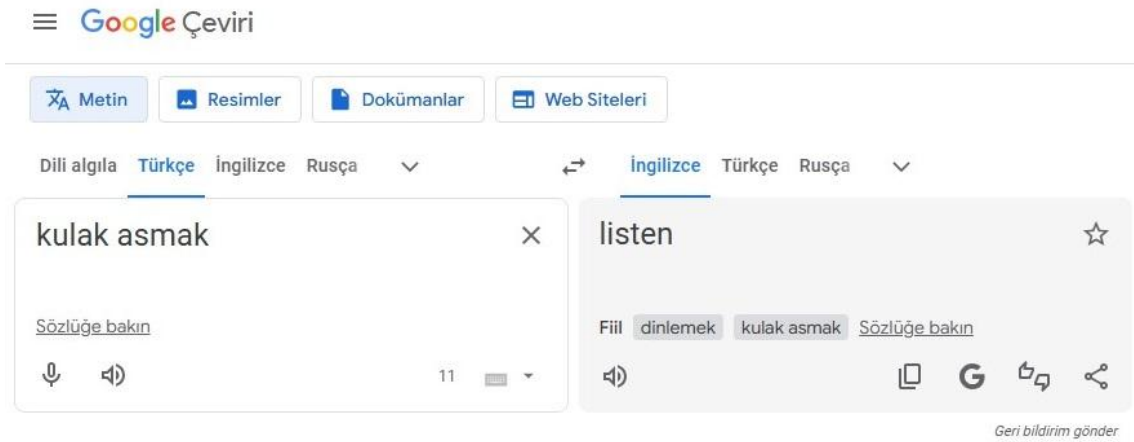
Deyim: Kulak asmak

Anlamı: Önem vermek, dinlemek.

Google Çeviri: Listen

Sonuç: Kısmen başarılı.

Makine, Türkçede yaygın olarak kullanılan “kulak asmak” deyimini “listen” şeklinde çevirmiştir. Bu çeviri, “dinlemek” anlamını karşılarsa da “önem vermek” anlamını yeteri kadar yansıtmamaktadır. Halbuki Google Çeviri, “daha fazla çeviri” önerisi olarak “be all ears (dikkatlice ve istekle dinlemek)” (Oxford Dictionary of Idioms, 2024: 90) gibi bir deyim sunabilmiş olsaydı çeviri tamamen başarılı sayılabilirdi.

Resim 14. Kulak asmak

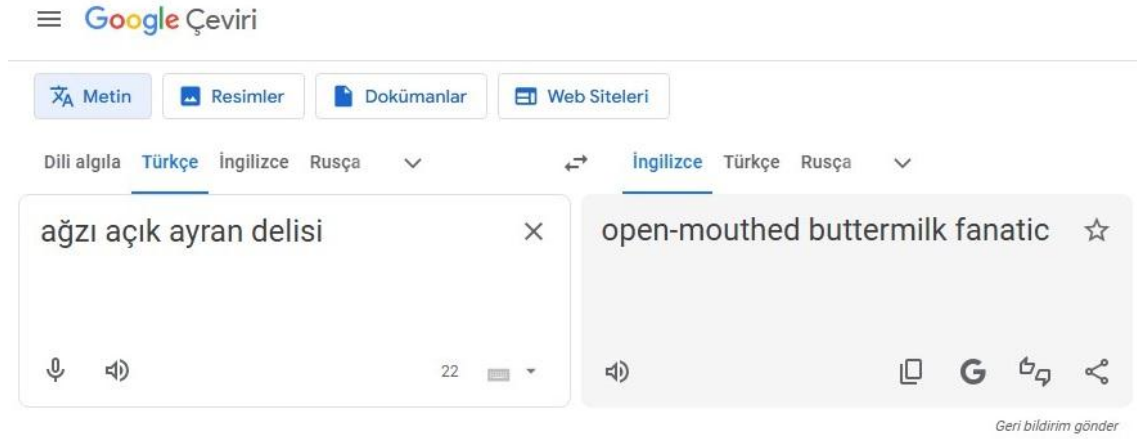
Deyim: Ağzı açık ayran delisi

Anlamı: 1. Yeni gördüğü her şeye şaşkınlıkla bakan. 2. Saf, bön.

Google Çeviri: Open-mouthed buttermilk fanatic

Sonuç: Başarısız.

Makine, birebir çeviri yoluna giderek tamamen kültüre özgü bu deyimini anlamdırmada başarısız olmuştur.

Resim 15. Ağzı açık ayran delisi

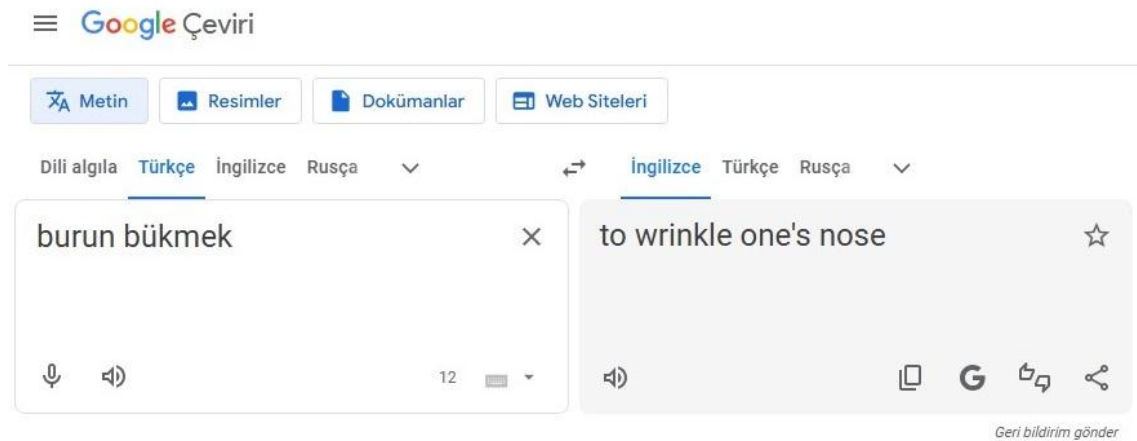
Deyim: Burun bükmek

Anlamı: Beğenmemek, önem vermemek.

Google Çeviri: To wrinkle one's nose

Sonuç: Tamamen başarısız.

Google Çeviri, “birinin burnunu bükmek/buruşturmak” şeklinde deyimle ilgisi olmayan, anlamsız bir karşılık önererek bu deyimın çevirisinde tamamen başarısız olmuştur.

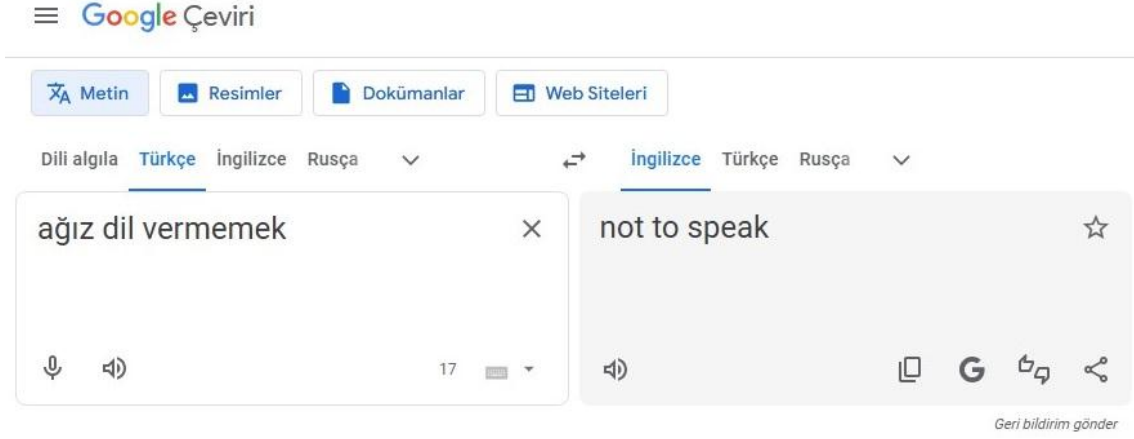
Resim 16. Burun bükmek

Deyim: Ağız dil vermemek

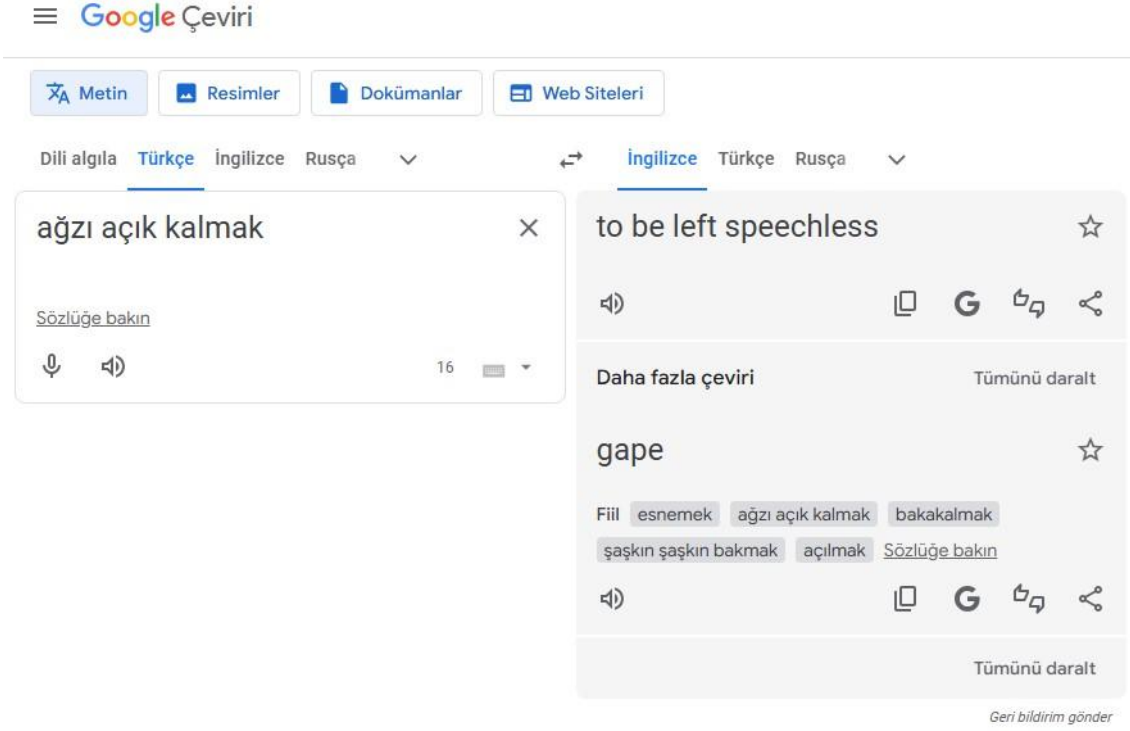
Anlamı: Konuşmamak, susmak.

Google Çeviri: Not to speak**Sonuç:** Başarılı.

Makine, bu deyim doğrudan Türkçedeki anlamını (konuşmamak) önererek başarılı olmuştur. Bu örnek, Google Çeviri'nin bazı kalıpları doğru bir şekilde tanıyarak hedef dildeki birebir karşılıklarını sunabildiğini göstermektedir.

Resim 17. Ağız dil vermemek**Deyim:** Ağzı açık kalmak**Anlamı:** Şaşırmak.**Google Çeviri:** To be left speechless**Sonuç:** Kısmen başarılı.

Google Çeviri, deyimi öncelikle “to be left speechless (suskun kalmak)” biçiminde çevirmiş, “daha fazla çeviri” önerisi olarak da “bakakalmak, şaşkın şaşkın bakmak” (Langek, 2025: e-kaynak) anlamlarına da gelen “gape” sözcüğünü önermiştir. Makinenin bu öneri ile “ağız açık kalmak” deyiminin çevirisinde nispeten bir başarı sergilediği söylenebilir.

Resim 18. Ağız açık kalmak

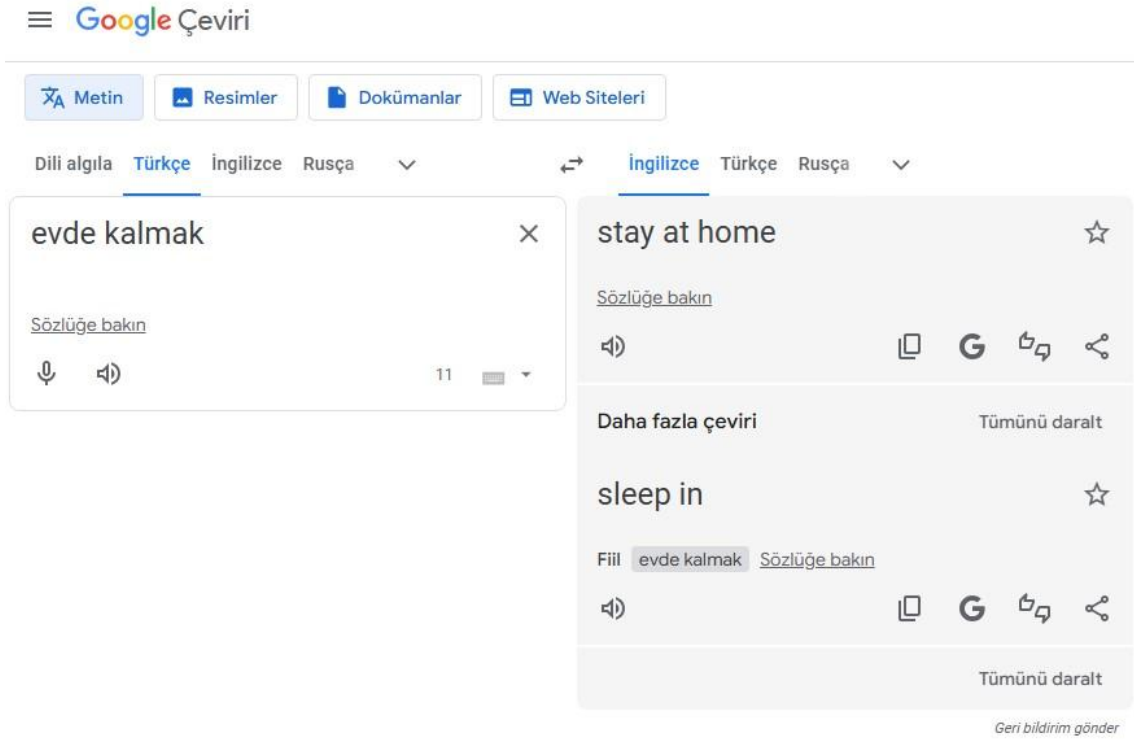
Deyim: Evde kalmak

Anlamı: Kızın evlenme çağı geçmiş olmak.

Google Çeviri: Stay at home

Sonuç: Başarısız.

Makinenin deymi gerçek anlamıyla çevirerek metaforu çözemediği anlaşılmaktadır. ‘‘Daha fazla  eviri’’   nerisi olarak sunduğu ‘‘sleep in (fazla uyumak, geç uyumak)’’ (Reverso Dictionary, 2025: e-kaynak) sözü de deyim anlamını karşılamamaktadır.

Resim 19. Evde kalmak

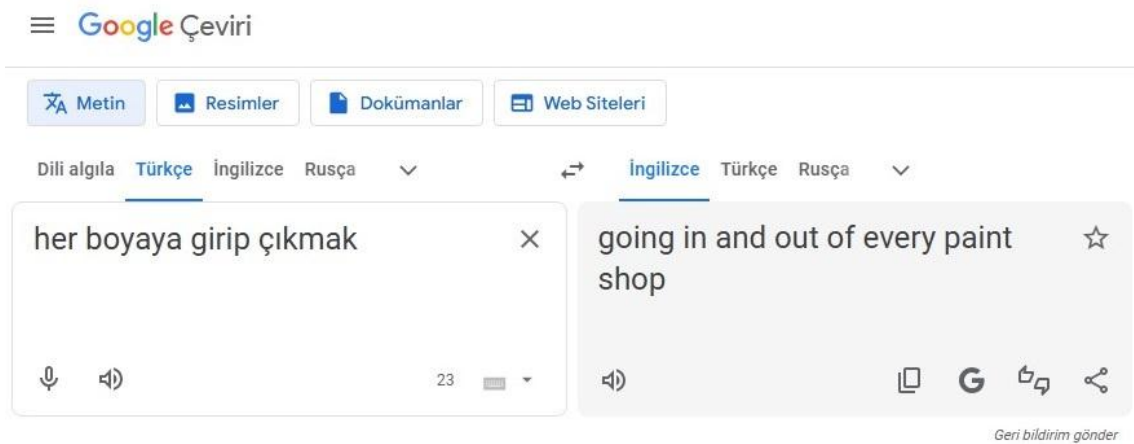
Deyim: Her boyaya girip çıkmak

Anlamı: Çeşitli işlerde kısa süre de olsa çalışmış olmak.

Google Çeviri: Going in and out of every paint shop

Sonuç: Tamamen başarısız.

Google Çeviri, deyimın anlamıyla ilgili bir öneri sunamamış olmakla birlikte “her boyacıya girip çıkmak” şeklinde bir karşılık önererek birebir çeviride de başarısız olmuştur. Dolayısıyla bu örnek, makine için tamamen başarısız olarak nitelendirilebilir.

Resim 20. Her boyaya girip çıkmak

Değerlendirme ve Sonuç

Deyimler ve metaforlar, bir dil için yalnızca söz sanatı veya süslü anlatım araçları değil; aynı zamanda o dili konuşan toplumun dünyayı algılama, deneyimleme ve anlamlandırma biçimini kodlayan bilişsel ve kültürel temel taşlardır. Bu bağlamda; metaforik evrensellik, kültürel ve tarihî derinliğe sahip olma gibi yönlerden farklı zorluk seviyelerine sahip 20 Türkçe deyim Google Çeviri aracılığıyla İngilizceye aktarımını inceleyen bu çalışma, makine çevirisinin mevcut sınırlarını gözler önüne sermektedir.

Çalışmada, deyimlerin anlamları ile Google Çeviri'nin önerileri karşılaştırılmış ve çeviri sonuçları “başarılı”, “kısmen başarılı”, “başarısız” ve “tamamen başarısız” olmak üzere değerlendirilmiştir. Google Çeviri'nin deyimleri öncelikle birebir çevirme yoluna gittiği ve birebir çevirinin yanında deyimle eş / yakın anlamlı İngilizce deyim önerisi /önerileri sunduğu gözlemlenmiştir. Makinenin hem birebir çeviri yaptığı hem de deyimle eş/yakın anlamlı İngilizce deyim önerisi /önerileri sunduğu çeviriler “başarılı” sayılmıştır. Google Çeviri'nin sadece birebir çeviri yaptığı deyim örneklerinden, anlamsal şeffaflığını koruyanlar yani deymi oluşturan sözcüklerin anlamından deyim içeriği çıkarılabilenler “kısmen başarılı” kabul edilirken anlamsal opaklığa sahip deyimlerin çevirileri “başarısız” sayılmıştır. Makinenin hatalı çeviriler yaptığı ya da herhangi bir çeviri önerisi sunmadığı örnekler ise “tamamen başarısız” olarak nitelendirilmiştir.

Ulaşılan bulgular, Google Çeviri'nin metaforlarla olan imtihanından karmaşık bir sonuçla ayrıldığını göstermektedir. Makine, bir öğrenci gibi, daha önce ezberlediği veya mantığı evrensel olan soruları başarıyla yanıtlarken derinlemesine anlama ve kültürel yorumlama gerektiren sorularda başarısız olmaktadır.

MÇ sistemlerinin bu imtihanı bize şunu göstermektedir: Mevcut yapay zekâ, devasa bir veri eşleştirme motorudur ancak insan zihni gibi dünyayı bedensel ve kültürel deneyimler üzerinden kavramsallaştıramaz. Örneğin, bir makine için “ciğerin yanması” biyolojik bir sorundur; kültürel belleğe sahip bir insan içinse derin ve onulmaz bir kederin ifadesidir. Nitekim Türk kültür tarihinde ve edebiyatımızda ciğer, sadece biyolojik bir organ değil canın, hayatîyetin ve en derin duyguların merkezi olarak kodlanmıştır.

Sonuç olarak MÇ, bilgi aktarımında paha biçilmez bir yardımcıdır. Ancak dilin ruhunu ve bilgeliğini taşıyan metaforik yapılar söz konusu olduğunda bu teknoloji henüz emekleme aşamasındadır. Deyimler dilin, sadece bir gramer ve sözcük yığını olmadığını; aynı zamanda bir kültürün, bir tarihin ve bir bilişsel sistemin en yoğunlaşmış hâli olduğunu kanıtlamaktadır. Bu metafor evrenini çözümlmek ise şimdilik insan zekâsının, sezgisinin ve tecrübesinin ayrıcalığı olmaya devam etmektedir.

Kaynakça

- Aksoy, Ö. A. (1989). *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü 2 - Deyimler Sözlüğü*, İstanbul: İnkılâp Kitabevi.
- Barut, E. (2022). “İstatistiksel Makine Çevirisi ile Nöral Makine Çevirisinin Dilbilimsel Parametrelerle Karşılaştırılması: Google Translate”, *AHBV Akdeniz Havzası ve Afrika Medeniyetleri Dergisi*, 4(1), s. 103-118.
- Çotuksöken, Y. (1988). *Deyimlerimiz*, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Demir, C; Karakaş Yıldırım, Ö. (2019). “Türkçede Metaforlar ve Metaforik Anlatımlar”, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(4), s. 1085-1096.
- Google Çeviri. <https://translate.google.com/history?sl=tr&tl=en&op=translate&hl=tr> Erişim tarihi: 01.08.2025-05.01.2026.

- Güncel Türkçe Sözlük - Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. <https://sozluk.gov.tr/> Erişim tarihi: 01.08.2025-05.01.2026.
- Hatipoğlu, R. (2025). “Kültürel Farklılıklar ve Çeviri: Türkçe Deyimlerin İngilizce ve Fransızca Çevirileri Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(59), s. 185-207.
- İmer, K.; Kocaman, A.; Özsoy, A. S. (2011). *Dilbilim Sözlüğü*, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
- Kayıkçı, Ş. (2014). *Web Sayfalarının Yapay Sinir Ağları ile Sınıflandırılması*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul.
- Korkmaz, İ. (2019). “Makine Çevirisinin Kısa Tarihçesi”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 6(32), s. 155-166.
- Lakoff, G.; Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*, Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Langeek*. <https://langeek.co/> Erişim tarihi: 01.08.2025-05.01.2026.
- Oxford Dictionary of Idioms*. (2004). New York: Oxford University Press.
- Pala, İ. (2002). *İki Dirhem Bir Çekirdek*, İstanbul: L&M Yayınları.
- Reverso Dictionary*. <https://dictionary.reverso.net/> Erişim tarihi: 01.08.2025-05.01.2026.
- Sadıkov, T.; Sarıgül, K. (2021). “Makine Çeviri Yöntemleri ve Makine Çevirisinin Bugünkü Durumu”, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 10(1), s. 192-205.
- Sherko, E. (2015). “Linguistic Transparency and Opacity in Compounding”, *Academic Journal of Interdisciplinary Studies*, 4(3), p. 590-593.
- Sinan, A. T. (2016). *Deyimlerin Kısa Hikâyeleri*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Şahin, H. (2009). “Kaşgarlı’dan Günümüze Organ İsimleriyle Kurulmuş Deyimler”, *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, (4)3, s. 2020-2036.
- The Oxford Dictionary of Current English*. (1993). New York: Oxford University Press.
- Tok, Z. (2020). “Makine Çevirisi ve Çeviri Kuramları”, *International Journal of Language Academy*, 8(1), s. 394-403.
- Tosun, E. (2023). “Makine Çevirisi Programları ve Farklı Metin Türü Kesitlerinin Makine Çevirisi Çıktıları Üzerine Bir İnceleme”, *Söylem Filoloji Dergisi, Çeviribilim Özel Sayısı*, s. 499-513.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: TDK Yayınları.
- Yalçınkaya, O. D. (2020). “Çeviride Eşdeğerlik Kuramı Bağlamında Deyimler Sorunu: Benim Adım Kırmızı Örneği”, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (24), s. 96-104.
- Yaman, H. (2023). “Türkçe Deyimlerde Kod Kültürleri”, *World Language Studies (WLS)*, 3(1), s. 1-17.
- Yaman, H. (2024). *Türkçede Deyim Varyantları ve Eş Anlamlı Deyimler*, Ankara: Grafiker Yayınları.
- Yüceol Özezen, M. (2005). “Türkiye Türkçesi Atasözlerindeki Değişkenlerin Eşdeğerliliği”, *Ç. Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), s. 403-416.